

MOHAY ÁGOSTON – KIS KELEMEN BENCE –
PÁNOVICS ATTILA – TÓTH NORBERT (SZERK.): A NEMZETKÖZI
SZERVEZETEK FELELŐSSÉGE – ELMÉLET ÉS GYAKORLAT
HATÁRÁN (PÉCS: PTE ÁJK KÖZPONT 2023) 249.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2024.2.09>

A nemzetközi felelősség a nemzetközi jog egyik kiemelt jelentőségű témaköre, melynek alapját az a követelmény adja, hogy a nemzetközi jog valamennyi alanyának felelősséggel kell tartoznia tevékenység vagy mulasztás formájában megvalósuló nemzetközi jogsértéseikért, valamint az akár jogszerű, akár jogszerűtlen tevékenységgel vagy mulasztással okozott kárért.¹ E követelmény a nemzetközi jogban egyre növekvő szerepet játszó nemzetközi szervezeteket is kötelezi, melyek felelősségének kérdésével ugyanakkor a hazai szakirodalomban mindeddig meglehetősen kevesen foglalkoztak. A nemzetközi felelősséggel kapcsolatos tudományos művek rendszerint az államok felelősségének elem-

zésére szorítkoznak, emellett legfeljebb röviden érintik a nemzetközi szervezetek felelősségének kérdését. Néhány forrás ugyan hosszabban is kitér a szervezetek felelősségére,² azonban egyértelműen elmondható, hogy a témakör a szükségesnél mindaddig jóval kevesebb figyelmet kapott. Ez feltehetően többek között annak köszönhető, hogy a nemzetközi szervezetek felelőssége számos homályos kérdést foglal magában, melyek megválaszolása jelentős kihívás elé állítja az e témakör vizsgálatára vállalkozó szerzőket. Mindezek fényében különösen értékes *A nemzetközi szervezetek felelőssége – Elmélet és gyakorlat határán* című kötet, mely a nemzetközi szerve-

¹ Ily módon különböztethető meg egymástól a jogsértésalapú felelősség (*responsibility*) és a kárfelelősség (*liability*). Előbbi esetkör olyan kötelezettségszegést megvalósító tevékenység vagy mulasztás esetén áll fenn, mely egy adott alanyak betudható, és amellyel kapcsolatban nem merül fel valamilyen felelősség alóli mentesülési ok. Utóbbi felelősségtípus ehhez képest abban az esetben állapítható meg, ha egy kötelezettségszegést megvalósító vagy jogszerű tevékenység vagy mulasztás kárt okoz, és nem merül fel a felelősség alóli mentesülési okot adó körülmény. A felelősség típusainak ilyen módon történő elhatárolása a recenzio tárgyát képező kötetben jelenik meg lásd: MOHAY Ágoston – KIS KELEMEN Bence – PÁNOVICS Attila – TÓTH Norbert (szerk.): *A nemzetközi szervezetek felelőssége – Elmélet és gyakorlat határán* (Pécs: PTE ÁJK Európa Központ 2023) 110., <https://doi.org/10.15170/ajkekse2023>.

² Példaként említhetők az alábbiak: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog* (Budapest: Wolters Kluwer Hungary Kft. 2018); KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila: „A nemzetközi szervezetek felelőssége: koncepcionális és értelmezési kérdések” in KAJTÁR Gábor – SONNEVEND Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században: tanulmányok Valki László tiszteletére* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2021) 285–298.; HÁRS András: *Sexual Exploitation and Abuse in United Nations Peace Operations – with Special Regard to Implications of Responsibility in International Law* (PhD Dissertation 2021). Az Európai Unió felelősségével külön foglalkozik többek között Knapp László. KNAPP László: „Az Európai Unió nemzetközi jogi felelősségéről” *Külgazdaság* 2018/9–10. 131–129., <https://doi.org/10.47630/kulg.2018.62.7-8.131>.

zetek felelőségének átfogó ismertetése révén túlzás nélkül hiánypótló összefoglalásnak tekinthető. A kötet deklarált célja azon kutatási eredmények összefoglalása, melyek „a nemzetközi szervezetek felelőségének elméleti és gyakorlati kérdéseinek vizsgálata során felmerültek és a tudományos, valamint a gyakorlati szakemberek számára egyaránt relevanciával bírhatnak.” (7. o.) E célkitűzésnek eleget téve a kötet a nemzetközi felelőség széles spektrumát átölölő tanulmányok gyűjteményeként olyan kapaszkodót ad a téma iránt érdeklődő olvasó kezébe, melyből a nemzetközi szervezetek felelőségének alapvető jellemzői és egyes speciális kérdései egyaránt megismerhetők.

A kötet egy, a nemzetközi szervezetek felelőségének alapproblémáira fókuszáló bevezető rész, továbbá három nagy szerkezeti egység mentén tárja fel a nemzetközi szervezetek felelőségének számos részkérdését. A bevezető részből többek között megismerhetjük a nemzetközi felelőség intézményrendszerének kialakulását, valamint megtudhatjuk, hogy a nemzetközi szervezetek államokétól elkülönült jogalanyisága a felelőség szempontjából is jelentőséggel bír, annak következtében ugyanis az alanyok nemzetközi felelősége is elválik egymástól (11–13. o.). Ennek következménye a nemzetközi szervezetek önálló felelőségének megállapíthatósága, mely ugyanakkor kiegészül a megosztott felelőség (*shared responsibility*) koncepciójával. Utóbbi fogalom alatt azon eseteket értjük, amikor a szervezet a tagállamaival együtt felel valamilyen kötelezettségszegést megvalósító tevékenységért vagy mulasztásért (12. o.). A felelőség feltételei körében a fejezet tisztázza a nemzetközi szer-

vezeteket terhelő kötelezettségek körét, rögzítve, hogy a nemzetközi szervezeteket az általános nemzetközi jog kötelezi (14. o.). További feltételként részletesen elemzésre kerül a betudhatóság fogalma, kitérve a különféle betudás-koncepciók ismertetésére, valamint a párhuzamos betudhatóság fogalmára (14–20. o.). A bevezető részből továbbá megismerhetővé válik a nemzetközi felelőség nemzetközi jogi szabályozásának rendszere, mely szintén az államok és a nemzetközi szervezetek felelőségének egymástól való megkülönböztetését tükrözi. E körben kerül említésre a Nemzetközi Jogi Bizottság két tervezete, az államok felelőségéről szóló 2001-es tervezet (ARSIWA),³ valamint a nemzetközi szervezetek felelőségéről szóló 2011-es tervezet (ARIO).⁴ A bevezető a tervezetekkel kapcsolatban rögzíti, hogy bár az ENSZ Közgyűlése mindkét dokumentumot az államok figyelmébe ajánlotta, mindeddig egyik sem vált kötelező erejű nemzetközi szerződéssé.⁵ Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy míg az ARSIWA szokásjogi jellegét a nemzetközi közösség általánosságban elismeri, addig az ARIO-ról ez korántsem mond-

³ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, in *Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session*, 23 April–1 June and 2 July–10 August 2001, U.N. Doc. A/56/10, 26–143.

⁴ Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, in *Report of the International Law Commission on the work of its sixty-third session*, 26 April–3 June and 4 July–12 August 2011, U.N. Doc. A/66/10, 54–172., <https://doi.org/10.18356/288881ff-en>.

⁵ *Responsibility of States for internationally wrongful acts*, G.A. Res. 56/83, U.N. GAOR, 52th sess., Supp. No. 10, U.N. Doc. A/56/10 (2002), valamint *Responsibility of international organizations*, G.A. Res. 66/100, U.N. GAOR, 66th sess., Supp. No. 10, U.N. Doc. A/66/10 (2012).

ható el, e dokumentum ugyanis a többségi vélemény szerint nagyobb részben inkább fokozatos fejlesztést valósít meg (7, 10. o.).⁶

A kötet első része mindezeket követően dogmatikai alapkérdésekkel foglalkozik, melyek elemzésére két tanulmány keretében kerül sor. Az első tanulmány az államok és nemzetközi szervezetek felelősségének kapcsolatát tárja fel, részletesen elemezve a korábban említett tervezetek létrehozásának folyamatát, valamint a tervezetek tartalma közötti átfedéseket és különbségeket (26–36. o.). Ezen összehasonlító elemzés kiemelten hasznos, ugyanis segítségével átfogó képet kaphatunk az államok és a nemzetközi szervezetek felelőssége között fennálló hasonlóságokról és különbségekről. Az első szerkezeti egység második tanulmánya ezt követően a betudás fogalmának elemzésére fókuszál, melynek során a bevezetőben foglaltakhoz képest még részletesebben kerülnek kifejtésre a betudás-koncepciók, a betudás nemzetközi tesztjei, valamint feltárul a különbség a betudás államfelelősség és nemzetközi szervezetek felelőssége területén alkalmazható esetei között. Mindezen felül a fejezet olyan speciális kérdések elemzésével is foglalkozik, hogy miként alakul a betudás kérdése a nemzetközi humanitárius jog területén, hogy a betudás eseteit vajon mennyiben lehet tágitani, valamint, hogy milyen kapcsolatot áll fenn a betudás és az önvédelem, valamint a fegyveres konfliktusok kér-

désköre között (41–58. o.). Mivel a betudás a nemzetközi felelősség egyik alapvető feltétele, így a fejezetben foglaltak kiemelt jelentőségűek, az abban foglalt kulcsfontosságú megállapítások ugyanis elméleti és gyakorlati szempontból is rendkívüli mértékben hozzájárulnak e bonyolult témakör részkérdéseinek tisztázásához.

A felelősség alapvető kérdéseinek tisztázását követően a kötet második nagy szerkezeti egysége a nemzetközi szervezetek felelősségének egyes speciális elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyalja. Ezen rész egyes tanulmányai olyan kérdésekkel foglalkoznak, melyek a nemzetközi felelősség egyes alapvető sajátosságainak mélyebb megértéséhez járulnak hozzá, kiegészítve ezzel a bevezetőben és az első részben foglalt tartalmat. Idetartozik többek között a szerkezeti egység első, multinacionális katonai műveletekkel kapcsolatos felelősségi kérdéseket tárgyaló fejezete, melyben többek között a betudhatóság, valamint a megosztott felelősség kérdése is előkerül. A kötet ezen fejezete azt a kérdést tárgyalja, hogy a nemzetközi szervezetek multinacionális katonai műveletekbe való bekapcsolódása milyen felelősségi kérdéseket vet fel. E tekintetben vizsgálja a nemzetközi felelősség feltételeit, valamint a betudhatóság kérdését, s arra a megállapításra jut, hogy ilyen esetben a megosztott felelősség koncepciója lenne leginkább alkalmazható, melyre nézve ugyanakkor mindeddig nem alakult ki kellően pontos és következetes nemzetközi gyakorlat, így a témakört rengeteg homályos kérdés övezi (61–76. o.).

Szintén a felelősség alapvető sajátosságainak megértéséhez járul hozzá a szerkezeti egység második, az ENSZ békeműveleteivel kapcsolatos felelősség-

⁶ Ez az álláspont tükröződik a Nemzetközi Jogi Bizottság anyagaiban is; Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, in *Report of the International Law Commission on the work of its sixty-third session*, 26 April–3 June and 4 July–12 August 2011, U.N. Doc. A/66/10, 220., 240., 242.

gi kérdésekről szóló fejezete, mely a be-tudás esetei közül az önkéntes felelős-ségvállalást, azaz egy adott magatartás sajátként történő elismerését tárgyalja. Ezen elismerésekre nézve a nemzetkö-zi szervezetek gyakorlatában nagymér-tékű eltérések figyelhetők meg, melynek köszönhetően az elismerés feltételeinek tisztázása elméleti és gyakorlati szem-pontból egyaránt nagy jelentőségű.⁷ Rá-adásul e témakör elemzése a kötet egyik kiemelten érdekes része, abban ugyan-is az ENSZ vonatkozó gyakorlatának vizsgálatára kerül sor. E tekintetben a vonatkozó tanulmány ismerteti, hogy a szervezet részéről rendszerint milyen ki-fejezések használatára kerül sor az egyes tevékenységekhez való viszonyulás kap-csán, és vizsgálja, hogy ezek értelmez-hetők-e az adott tevékenység sajátként történő elismeréseként, azaz felelős-ségvállalásként (77–88. o.). Ezzel kap-csolatban külön figyelmet érdemel az a megállapítás, mely szerint az ENSZ ese-tében tett homályos tartalmú nyilatkoza-tok nem tekinthetők egyértelműen fele-lősségvállalásnak, azonban a szervezet a felelősség kifejezett elismerése nél-kül is számos esetben fizetett már kár-térítést például az ENSZ békefenntartók által okozott károkért (89–90. o.).

A második szerkezeti egységben ezen felül olyan témakörök is részlete-sen elemzésre kerülnek, mint a vegyi fegyverekről szóló egyezmény szerin-ti ellenőrzési eljárásokban fennálló fele-lősség, a környezeti felelősség, valamint

a világűrben végzett tevékenységeikért viselt felelősség kérdése. A vegyi fegy-verekről szóló egyezményhez kapcsoló-dó fejezet az ARIO egyes szabályainak Vegyifegyver-tilalmi Szervezetre törté-nő alkalmazhatóságát vizsgálja, különös figyelmet fordítva az ellenőrzési eljárá-sok során felmerülő felelősségi kérdé-sekre. Az alkalmazhatóság tekinteté-ben a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az ARIO probléma nélkül alkal-mazható a Vegyifegyver-tilalmi Szerve-zetre, azonban a gyakorlatban számos nehézség merül fel a szervezet egyes szerveinek felelősségét, valamint eljá-rásait illetően (91–107. o.).

A környezeti felelősségről szó-ló fejezet pedig arra a kérdésre kere-si a választ, hogy a környezeti felelős-ség miként érvényesülhet nemzetközi szervezetek esetében. E tekintetben a tanulmány kitér a környezeti felelősség fogalmára, mellyel kapcsolatban rögzí-ti, hogy annak tartalma többféleképpen is megragadható, voltaképpen általáno-san elfogadott, egységes definíció nem is olvasható ki a szakirodalmi források-ból és a témához kapcsolódó nemzet-közi jogi dokumentumokból. Ezt köve-tően a tanulmány részletesen vizsgálja a nemzetközi szervezetek környezeti felelősséghez való kapcsolódási pontjait a témakörhöz kötődő nemzetközi szer-ződések, valamint egyéb nemzetközi jogi dokumentumok alapján. E tekintet-ben arra a megállapításra jut, hogy igen kevés esély mutatkozik a nemzetközi szervezetek környezeti felelősségének érvényesítésére, melynek előmozdítá-sát feltehetően az sem segítené, ha fel-állításra kerülne egy önálló környezetvé-delmi szervezet (109–121. o.).

Különösen értékes része a kötet máso-dik szerkezeti egységének a világűrben

⁷ A nemzetközi szervezetek eltérő gyakorlata okán az elismerés kapcsán mindössze annyi állapítható meg, hogy annak kifejezettnek kell lennie. Arra nézve, hogy az elismerést a nemzetközi szervezet mely szerve teheti meg, szintén eltérő gyakorlat figyelhető meg, e kérdés-kört a nemzetközi szervezetek rendszerint saját belső szabályaikban rendezik. (77–81. o.)

végzett tevékenységek felelősségi szabályainak elemzése. Ennek oka, hogy bár e kérdéskör a vegyi fegyverekről szóló egyezményhez, valamint a környezeti felelősséghez képest szélesebb szakirodalmi háttérrel rendelkezik, a nemzetközi szervezetek felelőssége azonban e területen is jelentős elméleti és gyakorlati kérdéseket vet fel. Ezek megválaszolása ugyanakkor kiemelten fontos, tekintettel arra, hogy a nemzetközi szervezetek egyre jelentősebb szerepet töltenek be a világűrben, az űrtevékenységek jelentős része napjainkban e szervezetekhez köthető.⁸ Éppen ezért egyre égetőbb kérdésként merül fel, hogy a nemzetközi szervezetek mely tevékenységekért és milyen módon felelnek a világűrjog, valamint az általános nemzetköz jog szabályai szerint. E kérdéskör szempontjából a kötet vonatkozó része rendkívül értékes gondolatokat rögzít, melyek közül külön érdemes kiemelni az ARIO 64. cikkének értelmezésére vonatkozó megállapításokat. E cikk értelmében, ha az ARIO-hoz képest speciális felelősségi szabályozás kerül rögzítésre, akkor elsődlegesen annak alkalmazására kerül sor. Mivel a világűrszerződések kifejezett rendelkezéseket tartalmaznak a felelősségre vonatkozóan,⁹ felmerül a

kérdés, hogy e rendelkezések tekinthetők-e a fenti cikk alapját képező speciális szabályozásnak. A kötet vonatkozó tanulmánya az ARIO és a világűrjog vonatkozó szabályainak összehasonlításával erre a kérdésre egyértelmű választ ad, rögzítve, hogy a világűrszerződésekben foglalt rendelkezések egyértelműen speciális felelősségi szabályozásnak tekinthetők (123–139. o.).

Az egyes speciális felelősségi kérdések körében kiemelt figyelmet érdemel az Európai Unió felelőssége. A kötet e témakört jelentősége okán szerkezetileg is elkülöníti a korábban bemutatott kérdésektől, s a harmadik szerkezeti egységben többféle szempont alapján részletes elemzésnek veti alá. A kötet ezen részében ismertetett témakörök részben szintén kapcsolódnak a kötetben korábban ismertetett fogalmakhoz, kérdésekhez, másrészt azonban azokon jóval túl is mutatnak, hiszen az Unió *sui generis* helyzetére vetítve vizsgálják a nemzetközi szervezetek felelősségének kérdéseit.

A szerkezeti egység első fejezete a bős-nagymarosi vízlépcsőper egy sajátos megközelítését szemlélteti, nevezetesen azt a kérdést vizsgálja, hogy miként változott volna az ügy lefolyása, ha a per kezdetén mindkét állam uniós tagállam lett volna. E tekintetben a fejezet részletesen vizsgálja a per előzményeit, majd annak elemzésére tér ki, hogy a tagállamok közötti, uniós és nemzetközi jogot is érintő jogviták milyen fórumok előtt

zott károkért való nemzetközi felelősségről. Kihirdette: 1973. évi 3. törvényerejű rendelet az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXVI. ülészakán 1971. november 29-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

⁸ Elegendő itt a kötetben is említett példákra utalni. (123. o.)

⁹ Ebből a szempontból főként a Világűrszerződés, valamint a Kárfelelősségi egyezmény releváns. *Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket*. Kihirdette: 1967. évi 41. törvényerejű rendelet a „Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket” című, Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. január 27-én aláírt szerződés kihirdetéséről. *Egyezmény az űrobjektumok által okozott*

kerülhetnek elbírálásra. Ebben a körben konkrét ügyek ismertetését követően a tanulmány arra a megállapításra jut, hogy amennyiben egy tagállamok közötti jogvitának uniós jogi vonatkozása is van, úgy azzal kapcsolatban kizárólagosan az Unió Bírósága jogosult eljárni. A bős-nagymarosi vízlépcső ügyére nézve mindez azt jelenti, hogy amennyiben a jogvita napjainkban vetődne fel, úgy az érintett államok feltehetően kötelesek lennének jogvitájukat az Unió Bírósága elé terjeszteni, melynek elmaradása Magyarország esetében akár kötelezettségzegési eljárás megindítását is eredményezhetné. A kötet vonatkozó fejezete kétségtelenül érdekes, azonban fontos megjegyezni, hogy az érintett államok közül a szóban forgó ügy kezdetekor még egyik sem volt uniós állam, így a tanulmányban foglalt említett megállapítás pusztán más jövőbeli jogviták esetén lehet releváns (143–159. o.).

A szerkezeti egység következő fejezete az Unió sajátos szankcióinak ismertetésével, valamint azok nemzetközi jogi szankciókkal történő összevetésével foglalkozik. E tekintetben vizsgálat tárgyát képezi a nemzetközi jog két alapvető szankciója, a retorzió és a represszália, valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsának szankciói, melyekkel az Unió korlátozó intézkedései kerülnek összehasonlításra. A kötet vonatkozó részének legfőbb megállapítása, hogy az Unió szankciói közül egyesek gond nélkül megfeleltethetők a nemzetközi jog valamely szankciójának, mások tekintetében azonban a besorolás nem teljesen egyértelmű (159–179. o.). E megállapításon felül a tanulmány jelentős értéke, hogy átfogó képet ad az egyes szankciók sajátosságairól, valamint alkalmazási lehetőségeiről.

Az Unió felelőssége kapcsán külön figyelmet kapnak az Unió határvédelmi ügynökségének (Frontex) alapjogi jogsértései, valamint az ezekért viselt felelősség kérdése. E tekintetben a tanulmány sorra veszi a felmerülő alapjogi jogsértéseket, majd elemzi azokat a lehetőségeket, melyek ezek orvoslására igénybevehetők lehetnek. Ennek keretében először a semmisségi eljárás, a mulasztási eljárás, valamint az Unió kártérítési felelőssége képezi az elemzés tárgyát, majd a fejezet az ARIO alkalmazhatóságának kérdésére is kitér (181–202. o.). Ily módon a fejezet komplex képet nyújt az alapjogsértések esetén igénybevehető lehetőségekről, mely elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt rendkívül hasznos és értékes.

A harmadik szerkezeti egység következő fejezete az Unió speciális felelősségi szabályainak lehetőségét vizsgálja. Ezen fejezet kiindulópontját szintén az ARIO 64. cikke jelenti, valamint az a kérdés, hogy az Unió alkothat-e sajátos felelősségi szabályokat, s azok az említett cikk alapján speciális szabályozásként érvényesülhetnek-e. E tekintetben a fejezet lényeges megállapítása, hogy egy nemzetközi szervezet – így az Unió is – belső szabályozásában sajátos felelősségi szabályokat alkothat, mely *lex specialisként* az ARIO említett cikke alapján elsődlegesen érvényesül.¹⁰ Az uniós jog ilyen szabályai a tanulmányban foglal-

¹⁰ A speciális szabályozás ugyanakkor a kötetben foglaltak alapján nem jelent kiszereződést az általános szabályok alól, az általános szabályok ugyanis háttérszabályként továbbra is fennmaradnak. A speciális szabályozás így módon az abban érintett felek akaratának kifejeződéseként ugyan elsőbbséget élvez, azonban nem biztosít lehetőséget a felelősség általános szabályai alól történő mentesülésre. (206. o.)

tak alapján elsődlegesen a szervezet és a tagállamai számára bírhatnak jelentőséggel, azonban bizonyos esetekben külső szereplők számára is relevánsak lehetnek. A kötet vonatkozó része alapján ugyanakkor a külső szereplőkre vonatkozatható relevancia keretei és részletszabályai korántsem világosak, ráadásul az sem rögzíthető egyértelműen, hogy az uniós jog tartalmazna speciális felelősségre vonatkozó rendelkezéseket (203–216. o.).

Az Unió nemzetközi bírói fórumok előtti felelősségének témaköre különösen érdekes kérdéseket vet fel, melyekkel a kötet következő fejezete az Unió Közös Kül- és Biztonságpolitikája kapcsán elfogadott aktusokkal kapcsolatban tér ki. A fejezet egészen pontosan az Unió Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) előtti felelősségével foglalkozik. E tekintetben a fejezet kiindulópontja az, hogy mivel Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezménynek (EJEE) az Európai Unió nem részese, így az Unió nem válhat peres féllé az EJEB előtt, az EJEB pedig nem vizsgálhatja az uniós jog EJEE-vel való összeegyeztethetőségét. E tény ugyanakkor nem zárja ki az EJEE tagállamokra történő alkalmazását, mellyel kapcsolatban a fejezet számos példát is felhoz. Ezek alapján a tanulmány végül arra a megállapításra jut, hogy az EJEB pusztán az Unióban betöltött tagság alapján nem állapítja meg egy tagállam felelősségét, ugyanakkor a testület döntéseivel igyekszik elkerülni, hogy egy tagállam az EJEE-ből folyó kötelezettségei alól olyan módon mentesüljön, hogy bizonyos hatásköröket a szervezetre ruház (219–234. o.).

A harmadik szerkezeti egység utolsó fejezete végezetül a multilaterális fej-

lesztési bankok elszámoltathatóságának kérdésével foglalkozik, e tekintetben pedig különös figyelmet szentel az Európai Beruházási Banknak. E fejezet egyrészt feltárja a multilaterális fejlesztési bankok sajátos helyzetét, másrészt bemutatja ezen nemzetközi szervezetek sajátos elszámoltathatósági mechanizmusait, külön alfejezetben elemezve az Európai Beruházási Bank elszámoltathatóságát (235–249. o.). Ezen fejezet speciális jellegéből adódóan szintén kiemelt jelentőségű elemzéssel gazdagítja a kötet tartalmát.

Mindezek alapján jól látható, hogy a nemzetközi szervezetek felelősségének témaköre rendkívül összetett. A *nemzetközi szervezetek felelőssége* című kötet szerkesztői ennek ismeretében látható módon arra törekedtek, hogy a kötetbe kerülő tanulmányok a nemzetközi szervezetek felelősségének egyes kérdéseit a lehető legszélesebb körben elemezzék, átfogó képet nyújtva ezzel a hazai jogtudományban kevésbé tárgyalt témakörrel. E célkitűzés sikerét jól mutatja, hogy a kötet az alapfogalmak egyszerű bemutatásánál, valamint a pusztán ismeretterjesztésnél jóval többet nyújt. A kötet szerkezeti egységei egymásra épülve, logikus gondolatmenetet mutatva tisztázzák a nemzetközi felelősség alapvető problémáit és kérdéseit, majd az olvasó számára betekintést nyújtanak a nemzetközi szervezetek felelősségének speciális kérdéseibe.

A kötet tehát kétségtelenül egyedülállóan értékes összefoglalást nyújt, melynek kapcsán mindössze néhány apró fejlesztésre irányuló észrevétel fogalmazható meg. Az egyik, hogy a kötet tanulmányai között meglehetősen sok az átfedés, az olvasó egyes fogalmakról a kötetben több helyen megjelenő informá-

ciók alapján kaphat teljes képet. E körben említhető például a betudhatóság fogalma, melyre nézve csaknem minden tanulmány tartalmaz valamilyen megállapítást. Hasonló helyzet figyelhető meg az államok és a nemzetközi szervezetek felelősségéről szóló tervezetek kapcsán, melyek jellegére, viszonyára, tartalmára szintén csaknem valamennyi tanulmány kitér.¹¹ Természetesen ennek oka könnyedén feltárható: az említettek a felelősség kapcsán olyannyira alapvetőnek tekinthetők, hogy említésük nélkül meglehetősen nehéz lenne bármilyen elemzés lefolytatása. Mindezzel együtt úgy vélem, hogy az alapvető fogalmak kötet elején történő részletes tisztázása révén csökkenthetők lettek volna a tanulmányok közötti átfedések. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a kötetben eltérő helyeken megjelenő megállapítások így is rendkívül értékesek, azok összességében ugyanis átfogó képet nyújtanak a betudhatóság témaköréről, valamint a felelősségi tervezetek viszonyáról és tartalmáról, ennek ténye pedig a kötet kiemelt érdemei közé tartozik.

A kötet tartalmával kapcsolatban ezen felül mindössze az vethető fel, hogy a felelősség típusai, azaz a jogsértésalapú felelősség (*responsibility*) és a kárfelelősség (*liability*) egyértelmű elhatárolására viszonylag későn, a kötet második részének környezeti felelősségről szóló tanulmányában kerül sor. Bár a szóban forgó kifejezések a kötetben több helyen korábban is előkerülnek, s azok jelentés-tartalma valamelyest kirajzolódik, azonban az olvasó helyzetének megkönny-

nyítése érdekében célszerű lett volna a *responsibility* és a *liability* pontos fogalmára a kötet elején kitérni, rögzítve azok feltételeit, a köztük fennálló különbségeket, valamint azt, hogy az ARSIWA és az ARIO ezek közül pusztán a *responsibility*-re vonatkozik. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy az egyes tanulmányokból ennek hiányában is kirajzolódik, hogy azok a felelősség mely típusának elemzésére szorítkoznak,¹² így a javasolt kiegészítés pusztán a félreértések teljes elkerülése érdekében lehet indokolt.

A fentiek ugyanakkor jelentősen el-törpülnek a kötet számos érdeme mellett. Utóbbiak között feltétlenül hangsúlyozandó, hogy a kötet a nemzetközi szervezetek felelősségéhez kapcsolódóan számos homályos kérdést tisztáz, az alapvető fogalmak rögzítése mellett pedig olyan speciális felelősségi kérdésekkel is foglalkozik, melyek szakirodalmi forrásokban egyáltalán nem vagy pusztán érintőlegesen kerülnek elő. Különösen igaz ez a vegyi fegyverekről szóló egyezményhez kapcsolódó felelősség, valamint a környezeti felelősség témakörére nézve, melyek ismertetése ezáltal egyedülálló, hiánypótló összefoglalásnak tekinthető. A kötet további érdeme, hogy a benne foglalt tanulmányok nem csupán elméleti szempontokat rögzítenek, azokat nagy számban gyakorlati példák is kiegészítik. A kötetben a Nemzetközi Bíróság, az Emberi Jogok Európai Bíróságának, valamint az Európai Unió Bíróságának esetjogából is számos példa kerül említésre, melyek az elméleti fejtegetéseket rendkívül érde-

¹¹ A kötet a tervezetek közötti különbségekre, valamint az azok közötti átfedésekre számos ponton felhívja a figyelmet. (13–14., 20–21., 27–29., 32–35., 49., 79., 126–127., 221–222. o.)

¹² A kötet tanulmányai elsődlegesen a jogsértésalapú felelősségre koncentrálnak – alapul véve az ARSIWA és az ARIO tartalmát –, a károkozás és a kárfelelősség kérdése pusztán néhány esetben kerül elő.

kessé teszik, növelve ezzel egyúttal azok befogadhatóságát is.¹³ Az elméleti és gyakorlati megközelítés ilyen módon történő ötvözése – melyet a kötet alcíme is kifejez – egyedülálló és példaértékű alkotást eredményez, mely méltán tart számot széles körű érdeklődésre. Mindezek okán a kötet rendkívül hasznos gyűjteményt biztosít a tudományos közélet szereplőinek, valamint a gyakorlatban dolgozó szakembereknek, ugyan-

akkor érdekfeszítő olvasmány lehet valamennyi, a nemzetközi szervezetek felelőssége iránt érdeklődő személy számára. Mindezek alapján e recenzió szerzője köszönetét és elismerését fejezi ki a szerzőknek és a szerkesztőknek a példás gyűjtemény elkészítéséért és összeállításáért, és a kötetet jó szívvel ajánlja olvasásra valamennyi érdeklődő számára.

Takó Dalma*

¹³ Bár a Nemzetközi Bíróság előtt peres fél nemzetközi szervezet nem lehet, a Bíróságnak számos olyan döntése született, melynek a nemzetközi szervezetekre nézve is jelentősége van. Erre kiváló példaként szolgál a kötetben több helyen említett, az Egyesült Nemzetek szolgálatában elszünetelt károk ügye (Bernadotte-ügy), melyben a testület egyrészt rögzítette a nemzetközi szervezetek államokétól elkülönülő jogalanyiságát, másrészt kifejtette, hogy a szervezetek jogalanyiságának alapvető kereteit a szervezet alapokmánya fekteti le, mely azonban a beleértett vagy benne rejlő hatáskörök elve alapján olyan jogokkal és kötelezettségekkel is kiegészülhet, melyek a szervezet feladatainak ellátásához, funkciójának betöltéséhez feltétlenül szükségesek. (64., 113. o.) –*Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations*, Advisory Opinion of 11 April 1949, I.C.J. Reports 1949, 174.

* Egyetemi tanársegéd, SZE DFK, 9026 Győr, Áldozat u. 12. E-mail: tako.dalma@ga.sze.hu.